

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т.Г.ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КРОПКО ВІТАЛІЙ ПЕТРОВИЧ

ЖУРНАЛ "ПРАВДА"
Й УКРАЇНСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС
70-90-х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ:
(ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА)

Спеціальність 10.01.02 - українська література

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

КИЇВ - 1994

AB 30.765

Дисертація є рукописом.

Робота виконана у відділі нової української літератури
Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка Академії наук України.

Науковий керівник - МІЦУК Р.С., кандидат філологічних
наук.

Офіційні опоненти: ДЕНИСЮК І.О., доктор філологічних
наук, професор.

ГОНЧАРУК М.Л., кандидат філологічних
наук.

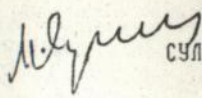
Провідна організація - Київський університет
імені Тараса Шевченка.

Захист відбудеться " травня 1994 р. на засіданні
спеціалізованої ради Д 016.35.01 в Інституті літератури ім.
Т.Г.Шевченка Академії наук України (252001, Київ - 1, вул.
Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
літератури Академії наук України.

Автореферат розіслано " 9 " квітня 1994 Р.

Учений секретар
спеціалізованої ради
кандидат філологічних наук

СУЛИМА М.М.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00777714 (X)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема місця і ролі періодичних літературно-громадських видань у духовному житті народу – злободенна, складна, багатоаспектна. Труднощі у її розв'язанні зростають ще більше, коли маємо справу з українськими часописами, що видавалися в умовах роз'єднаності нації кордонами ворогуючих держав. Ясна річ, журнали зазнавали тиску з боку офіційної ідеології обох імперій, що позначалося на змісті й пафосі їх публіцистики, на орієнтації у відборі художнього, літературно-критичного, науково-популярного матеріалу.

Одним з маловивчених літературно-критичних і громадсько-політичних видань є львівський журнал "Правда", який репрезентував українофільську, народовську політичну й національно-культурну програму, котра впродовж багатьох десятиріч тоталітарного режиму оцінювалася прямолінійно, як правило, негативно, та й сам журнал ще не дістав всебічної об'єктивної оцінки. А наукове вивчення літературного процесу останніх десятиріч XIX ст. у контексті проблем національного відродження вимагає висвітлення всіх чинників, так чи інакше пов'язаних з питаннями розвитку письменства, зокрема з доне-сенням його явищ до читача.

Актуальність дослідження порушеної теми полягає насамперед у тому, що й досі глибоко не розкрито значення "Правди" в розвитку української літературно-естетичної думки. Журнал виходив саме в той час, коли українство взагалі, українська література зокрема урядово переслідувалися в Російській імперії, коли в Східній Україні власне не функціонували національні періодичні видання. Висвітлення зв'язків журналу з українськими письменниками, поцінування ним їхньої творчості, формування критичної думки, з'ясування її ролі у поступальному розвитку національного письменства – ось далеко не повне коло питань, що поставть перед дослідниками порушеної теми.

Крім стислих оглядів про той чи інший журнал у синтетичних працях та підручниках з історії української літератури та журналістики, галицькі народовські періодичні видання, зо-

крема й "Правда", ще спеціально не досліджувалися, тож настав час звернути на них глибоку увагу, з'ясувати їхнє місце в загальноукраїнському літературному процесі другої половини XIX ст. Саме журнали дають можливість всебічніше розкрити сенс думки О.Білецького про те, що українська література у більшій мірі, ніж інші європейські, була "зразу всім: політичною трибуною, публіцистикою, філософією, криком, плачем, стогоном поневоленої маси"⁴.

У цьому зв'язку на перший план виходить проблема ролі літературної критики у спрямуванні письменства на нові шляхи, на освоєння ним художнього досвіду інших європейських народів. Різних сторін цієї важливої естетичної проблеми торкалися, крім М. Драгоманова, І. Франка, С. Єфремова, К. Студинського й наші сучасники (М. Бернштейн, О. Дей, І. Денисюк, М. Комишанченко, Р. Міщук, М. Нечитайлюк, В. Поважна, П. Пономарьов, Ф. Пустова, П. Федченко), правда, про критичні виступи на сторінках досліджуваного журналу йшлося побіжно, як правило, тільки в залежності від опрацьовуваної ними теми. Крім того, в умовах тоталітаризму вчені не мали можливості сказати всю правду про тих критиків і публіцистів "Правди", яких огульно було віднесено до "буржуазно-націоналістичних" діячів.

Мета і завдання роботи визначаються необхідністю підготувати синтетично-аналітичне дослідження про багатоаспектність зв'язків між журналом "Правда" й українським літературним процесом 70-90-х років XIX ст., особливо про роль літературно-критичних виступів авторів часопису в піднесенні ідейно-художнього рівня українського письменства, його вирівнювання з іншими літературами, зокрема через показ освоєння українськими літераторами досвіду визначних майстрів художнього слова країн Заходу.

Одним з найголовніших завдань дослідження є з'ясування місця "Правди" в контексті західноукраїнської журналістики другої половини XIX ст. У цьому зв'язку в дисертації окреслюється

⁴ Білецький О. Міжнародне значення української літератури // Літературна газета. - 1946, 28 березня.

такі аспекти реалізації цього завдання:

- висвітлення соціо-політичних і культурно-мистецьких умов Галичини, в яких відбувалося становлення української преси, визрівання протистояння між москвофільськими і народовськими періодичними виданнями при трактуванні питань духовного життя українського народу;

- показ зв'язку між "Правдою" і львівськими журналами середини 60-х років, освоєння часописом традицій і досвіду петербурзької "Основи", реалізації естетичних настанов П.Куліша;

- характеристика літературно-критичної і публіцистичної діяльності найпомітніших авторів "Правди" на всіх трьох етапах функціонування журналу;

- з'ясування позиції "правдян" у ставленні до інших народів Європи і їхніх культур, до суспільно-політичних процесів, що відбувалися в світі.

При характеристиці літературно-естетичної програми "Правди", її конкретної реалізації на сторінках часопису увага звертатиметься на з'ясування таких аспектів теми:

- висвітлення ролі журналу в осягненні питань, що стосуються сутності українського народознавства, публікації зразків усної поезії, фольклористичних розвідок, місця фольклорних мотивів та образів у творах окремих письменників;

- освоєння часописом художньої спадщини Т.Шевченка як домінуючих української національної літератури;

- характеристика концепції розвитку української національної культури, викладеної у численних публіцистичних і наукових виступах М.Драгоманова, у його полеміці з авторами "Правди";

- поцінування критиками "Правди" фактів і явищ українського літературного процесу останніх десятиріч XIX ст., з'ясування ними тенденцій розвитку письменства, розгортання полемік навколо новаторських чи суперечливих літературних творів, публіцистичних статей тощо;

- дослідження взаємин І.Франка з "Правдою";

- визначення місця журналу у розвитку української літературно-естетичної думки.

Предметом вивчення стали літературно-критичні та історико-

літературні розвідки, огляди, нариси, статті, рецензії, полемічні нотатки, листи письменників, опубліковані і в "Правді", і в інших періодичних та неперіодичних галицьких виданнях того часу. До аналізу залучалися й факти літературного життя, може, й децю віддалені від опрацьовуваної теми, але необхідні для з'ясування тенденцій розвитку української літературної критики і публіцистики в досліджуваний період.

Джерелами дослідження стали річні комплекти журналу "Правда" за 1867-1898 роки, а також річники журналів "Вечерниця", "Мета", "Нива", "Русалка", комплекти петербурзької "Основи", журналів та альманахів, організованих І.Франком у 70-80-х роках ("Громадський друг", "Дзвін", "Молот", "Дрібна бібліотека"), газета "Діло" за 1880-1898 роки. Використовувалися також архівні матеріали з фондів Відділу рукописів Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка АН України та Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника АН України.

У дисертації застосовувалися системно-функціональний підхід до вивчення літературно-критичних явищ, використовувалися історико-генетичний, типологічний, історико-порівняльний методи. Теоретичною основою роботи стали наукові літературознавчі та естетичні розвідки І.Франка, М.Драгоманова, С.Єфремова, М.Зерова, системні огляди й дослідження історії української літератури, літературної критики та журналістики, праці М.Грушевського, І.Крип'якевича, Д.Дорошенка, Н.Полонської-Василенко з проблем історії України.

Наукова новизна реферованої роботи полягає в тому, що в ній вперше об'єктом дослідження став журнал "Правда". З сучасних позицій розглядаються його політична і культурна програма, відзначаються її сильні й слабкі сторони. Вперше цей часопис розглядається в органічному зв'язку з зародженням і функціонуванням західноукраїнської літературно-громадської періодики. У дисертації показано те ідейне протистояння, що характеризувало "Правду" в її взаєминах з москвофільською пресою, з одного боку, і з радикальною - з іншого. У роботі систематизовано й проаналізовано значний за обсягом і кількістю назв літературно-критичний матеріал, висвітлено ті напрями, в річчій яких розвивалася українська естетична думка, схарактери-

зовано ті літературні дискусії, що спалахували навколо магістральних шляхів розвитку української національної культури. Все це дає підстави вважати, що "Правда" як загальноукраїнський громадсько-політичний і літературно-художній журнал, незважаючи на обмеженість своєї програми, відіграла важливу роль у консолідації українських літературних сил, кристалізації національно-визвольної, патріотичної ідеї і її втіленні засобами художнього слова, у розвитку літературно-критичної і публіцистичної думки.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що спостереження й узагальнення, зроблені в ній, можуть бути використані в дальшій роботі над дослідженням шляхів розвитку української журналістики і літературної критики. Матеріали роботи можуть бути використані при читанні загальних курсів з історії української літератури, української літературної критики й журналістики ХІХ ст., при організації й проведенні спецкурсів і спецсемініарів в університетах та педагогічних інститутах. Теоретичні висновки дослідження, аналітичний розгляд публіцистичних і критичних матеріалів, уміщених у "Правді" та інших періодичних виданнях, знадобляться при коментуванні творів у виданнях спадщини письменників, при підготовці біобібліографічних довідників тощо.

Апробація дослідження здійснювалася при його обговоренні на засіданнях відділу нової української літератури Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка АН України. Окремі результати дослідження були викладені в доповідях і повідомленнях та обговорені на республіканських наукових конференціях, присвячених 150-річчю з дня народження М.Драгоманова (Київ, 1991) та дослідженню спадщини Т.Шевченка (Донецьк, 1993), всеукраїнській науково-практичній конференції "Українознавство і гуманізація освіти" (Дніпропетровськ, 1993). Основні положення дисертації викладені в семи публікаціях.

Структура дисертації. Дослідження складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Основні положення, які виносяться на захист:

- Журнал "Правда" активно пропагував ідеї національного визволення українського народу, відстоював його законне право на створення національної держави;

- "Правда", особливо в перший період свого існування, будучи єдиною трибуною літературних сил, сприяла виходу українського письменства на європейські обшири;

- "Правда", продовжуючи політичну і культурну програму петербурзької "Основи" і західноукраїнських народовських періодичних видань середини 60-х років, визначала національно-демократичні орієнтири розвитку українського художнього слова;

- "Правда", зазнаючи прямого впливу міцних у Галичині польських і австрійських естетичних традицій, засвоювала і певною мірою пропагувала художній досвід європейських літератур;

- "Правда" орієнтувала своїх авторів на питання морального вдосконалення суспільства, що виразно відрізняло її від вимог його кардинального оновлення, проголошуваних у галицьких радикальних виданнях;

- "Правда", незважаючи на обмеженість і суперечливість своєї програми, все ж сприяла розвитку української літературно-естетичної думки; в цьому винятково важливу роль зіграли критичні виступи М. Драгоманова, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, В. Барвінського, В. Навроцького, О. Терлецького;

- "Правда" як перший загальноукраїнський літературно-художній й громадсько-політичний часопис стала орієнтиром у створенні наступних періодичних видань.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується стан досліджуваної проблеми у сучасному літературознавстві, визначається мета і завдання в її реалізації.

Перший розділ реферованої дисертації присвячений з'ясуванню кола питань, пов'язаних з розглядом часопису "Правда" у контексті західноукраїнської журналістики 60-90-х років XIX ст. Такий підхід до висвітлення місця і ролі відомого громадсько-політичного, наукового й літературно-художнього журналу зумовлений тим, що "Правда" була органічно пов'язана з

попередніми народівськими виданнями, продовжувала їхні традиції в нових суспільно-історичних умовах.

Як відомо, перші вияви галицького національно-культурного відродження у середині 30-х та наприкінці 40-х років XIX ст. переривалися значними антрактами внаслідок наступу реакційних політичних сил, зумовлювалися слабкістю, нерозгорнутістю українського літературного розвитку, і тільки в 60-х роках розпочинається новий його етап, пов'язаний з розгортанням діяльності народівців. У розгортанні народівського руху важливу роль зіграли творчість Т.Шевченка, видання в Петербурзі журналу "Основа", в якому вперше системно були порушені питання розвитку українського народу і його культури, осмислено на досить високому естетичному рівні досягнення національного письменства від середини XVIII ст. до початку 60-х років XIX віку. Зокрема, в "Основі" порушувалося питання про національну єдність наддніпрянців і наддністриянців, було опубліковано кілька народних пісень, записаних у Галичині. Поступове складання уявлень про єдину українську культуру, про характерну духовну ментальність галичан і наддніпрянців розпочалося ще раніше в публіцистично-критичних виступах М.Максимовича, а також галицьких культурних діячів у різних російських та східноукраїнських виданнях. Ці факти важливі, бо засвідчують спроби ентузіастів прорвати мовчання навколо національної культури галицьких українців.

У дисертації вперше зроблено спробу показати органічний зв'язок "Правди" з галицькими народівськими часописами середини 60-х років, які в свою чергу намагалися продовжувати лінію петербурзької "Основи" як по суті першого українського громадсько-політичного й літературно-мистецького журналу демократичної орієнтації. Автор обґрунтовує думку про те, що на хвилі громадського піднесення в Галичині, зумовленого прагненням прогресивно настроєних освічених кіл підняти слабкі вияви національно-культурного життя на новий рівень, у Львові з'являються народівські часописи "Вечерниці" (1862-1863), "Мега" (1863-1865), "Нива" (1865), "Русалка" (1866). Ці видання, прообразом яких були студентські рукописні газети, об'єднали навколо себе групу студентської й учнівської молоді, представників нечисленною тоді української інтелігенції, наснажених ідеями роз-

витку національної освіти і культури. Серед них виділялися такі творчі особистості, як Ф.Заревич, В.Шашкевич, Кс.Климович, Д.Танячкевич, К.Горбаль. Характерно, що разом з ними активно виступають й представники Наддніпрянщини - В.Бернатович, П.Свенціцький.

На фоні розгорнутого в Галичині польського літературного життя, а також появи ряду москвофільських періодичних видань (особливо газети "Слово") з підкресленою ігнорацією українських проблем ці часописи помітно виділилися підкресленою увагою до виявів національного життя українців, до їх усної поезії, звичаїв і обрядів, інтересом до історичного минулого України. Важливе значення для національного самоусвідомлення народу мали публікації в цих журналах творів Т.Шевченка й перших статей про поета, оповідань Марка Вовчка, О.Стороженка, М.Федьковича, В.Шашкевича, С.Воробкевича, О.Кониського, віршованих перекладів М.Старицького з І.Крилова, М.Лермонтова, Г.Гейне. Публіцисти і критики народовських видань взяли на озброєння призабутий досвід діячів "Руської трійці", орієнтувалися на досягнення східноукраїнських письменників і закликали своїх краян розвивати літературу на основі живого мовлення та мови усної поезії народу. Осмислення творчості Т.Шевченка стало важливим аргументом в обґрунтуванні національно-культурної програми народівців.

Після припинення виходу згаданих журналів на ниву культурно-освітньої праці виходить нова генерація української патріотичної молоді - Т.Ревакович, М.Михаляк, Ол.Огоновський, В.Навроцький, М.Бучинський, Ол.Барвінський, А.Січинський, В.Ганкевич. Їхніми зусиллями у Львові організовується товариство "Прогресс", починає з 1867 р. видаватися журнал "Правда".

Активна різнобічна діяльність молодшої галицької інтелігенції другої половини 60-х років яскраво ілюструє цікаве спостереження чеського дослідника М.Гроха, який виділяв у національному відродженні поневолених народів фольклористичний, науковий і власне політичний етапи самоусвідомлення та саморозвитку. Вже згадані народовські видання середини 60-х років і особливо новоорганізована "Правда", хай і в згорнутому, нечітко розчленова-

ному вигляді, відбили названі характерні процеси національного відродження не тільки галичан, а й усього українського народу.

Дисертант аргументовано доводить, що в організації галицьких українофільських видань, у розбудові літературного руху значну роль зіграв П.Куліш. Його оцінки шляхів розвитку української культури, характеристики її представників ставали орієнтирами для "правдян" у розгортанні літературного життя в Галичині. Саме під його впливом тут високо підноситься морально-звичаєва проза Г.Квітки-Основ'яненка, патріотична поезія Т.Шевченка на національно-історичні теми. Зближення П.Куліша з львів'янами було плідним у піднесенні української критики та публіцистики.

Згуртування літературних сил обох частин України навколо "Правди" багато сил віддав О.Кониський - письменник "надзвичайно рухливий і ріжносторонній" (І.Франко). Активний учасник громадівського руху в Східній Україні, О.Кониський дуже часто брав на себе роль ініціатора у проведенні громадсько-культурних акцій у Галичині. Духовному зближенню прогресивних українських і польських освічених кіл сприяла активна праця П.Свенціцького, поляка за національністю, але доброго знавця східноукраїнського життя й української мови, чого бракувало галичанам.

Організація й функціонування демократичної преси в Галичині постійно ускладнювалися специфічними суспільно-політичними умовами життя українців у цій провінції Австрійської (з 1868 р. - Австро-Угорської) імперії. Тут влада належала не стільки австрійським чиновникам, як родовитій польській шляхті, яка повсякчас демонструвала свою вищість над українськими "хлопами", зневажливо ставилася до руського духівництва, намагалася переманювати на свій бік інтелектуальні сили українства. Звідси - зрозумілий опір українських галичан брутальним зазіханням польської шляхти. Їхнє прагнення зберегти свою руськість. Так з'явилася два підходи до збереження своєї національної самобутності - москвофільський (розчинення себе в панрусизмі) і народовський (виокремлення себе як самостійної нації, кровно зближеної, а отже, й єдиної з наддніпрянцями), що зрештою привело до протистояння обох цих таборів. Й це обезкровлявало тамтешню нечисленну інтелігенцію в постійних, іноді дріб'яз-

кових суперечках з питань мови, освіти, науки і, звичайно, не йшло на користь розбудові української культури, шкодило консолідації нації.

Істина вимагає сказати, що москвофіли, особливо на початку своєї діяльності, видали ряд праць з історії України, опублікували фольклорно-етнографічні матеріали, видрукували деякі твори Т.Шевченка і статті про нього і, звичайно, систематично знайомили галичан з явищами російської літератури. Однак вони, підтримувані не тільки морально, а й матеріально російським урядом, розгортають активну діяльність під "об'єдинительними" гаслами. Тому москвофільські діячі не могли чи, вірніше сказати, не хотіли усвідомлювати самотні шляхи розвитку українського народу і його культури. Більше того, вони заперечують право українців на свою державність, глумляться над ідеєю українського національного відродження. Публіцисти "Правди" впродовж десятиріч змушені були давати відсіч наскокам "старорусів" і їх московських покровителів. На думку одного з східноукраїнських громадівців (І.Білозерського), найкращим аргументом в запереченні брехні і фальсифікацій, розповсюджуваних "об'єдинителями", є те, що за "українським ділом стоїть велика сила моральна", "правда - найсвятіша і найміцніша сила на світі"².

Поряд з полемічними викриттям наклепницьких наскоків на українство з боку російських та польських шовіністичних кіл та їхніх галицьких adeptів "Правда" відстоювала українську ідею і через пропаганду українського слова. Уже на першому етапі видання журналу (1867-1870) в ньому були опубліковані численні твори П.Куліша, що тоді був одним з ідейних натхненників українофільства. Пафос опублікованих творів П.Куліша полягав у піднесенні ідеї самотності життя українського народу, оспівуванні його героїчного минулого, підкресленні єдності всіх станів і верств, культурного співжиття народів-сусідів.

Серед інших активних авторів "Правди" в цей час - Ю.Федькович, С.Воробкевич, Є.Згарський, М.Стронський, М.Старицький.

² Див.: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862-1864 рр.-Харків, Київ, 1931.-Т.1. - С.59.

На сторінках журналу стали з'являтися твори І.Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Івана Яковенка (І.Рудченка), тут дебютує як публіцист і критик В.Барвінський.

Якщо ж говорити про ті зміни, які сталися в змісті опублікованих журналом і художніх творів, і критично-публіцистичних матеріалів, то впадає в око перехід від етнографічно-побутової прози, друкованої на перших порах, до соціально-аналітичної, в якій глибше досліджується життя інтелігенції, духовництва, порушується національна проблематика. На опрацювання тем з життя різних соціальних верств народу письменників орієнтує й критика та публіцистика.

У середині 1870 р. через фінансові труднощі вихід "Правди" припинився майже на два роки. Якимсь міром її намагався замінити політичний часопис "Основа", що випускався з вересня 1870 р. до кінця 1872 р. під редагуванням Т.Леонтовича, а потім Кс.Климовича, за участю Ю.Лаврівського. Генетичний зв'язок між цими виданнями простежується насамперед у викритті й осуді реакційного тлумачення москвофілами питань суспільного буття українського народу, розвитку його культури. Львівська "Основа" дотримувалася національно-культурної програми, виробленої "правдянами", хоч останні вважали, що через загравання з польськими шовіністами й відверту орієнтацію на політику Відня "основ'яни" відійшли від їхнього курсу.

Другий період у виданні "Правди" припадає на 1872-1880 роки, коли вона спочатку редагувалася Ол.Огоновським, а з 1876 р. - В.Барвінським. У 1878 р. замість 24 номерів на рік було видано книжковим форматом два томи під журнальною назвою з підзаголовками "части літературно-наукова", а в 1879 р. і першому кварталі 1880 р. "Правда" реорганізовувалася в місячник "для словесності, науки і політики".

Саме в цей час виявилася активна діяльність В.Барвінського як публіциста і літературного критика. Він з номера в номер подає свої статті на злобу дня, в яких порушувалися питання взаємин між українцями й поляками в Східній Галичині, урядової шкільної політики, перших виявів феміністичного руху, стану української культури. У дисертації вперше зроблено спробу детально окреслити роль В.Барвінського у формуванні ідеологічної про-

грами не тільки журналу, а й усієї практичної діяльності галицьких українофілів.

Культурно-мистецька програма "Правди", викладена в публіцистичних і літературно-критичних виступах лідерів народовської партії, значною мірою визначала й літературне обличчя журналу. Критика орієнтувала галицьких літераторів на висвітлення історичних подій, відбиття народного побуту і звичаїв, використання усної поезії, і це надавало своєрідності явищам письменства, самому художньо-словесному процесові, позначеному впливами романтичної естетики, зображенням дійсності у реалістично-етнографічному, а то й натуралістичному освітленні.

Така особливість літературного життя пояснюється і недостатністю теоретичного обґрунтування літературної творчості, її орієнтування на досягнення європейського письменства, і млявість ідейно-естетичних пошуків в аспекті вирівнювання національного письменства, що в кінцевому рахунку приводило до культивування вже занадто традиційних, застарілих жанрових форм типу віршованої епопеї, трагедії, моралізаторського оповідання та повісті, описового чи запрограмованого ліричного вірша.

У 70-ті роки виявилось ідейне розходження між "правдянами" і М. Драгомановим, котрий не сприймав їхньої орієнтації на клерикальну частину галицького суспільства, хоч у тих умовах вона складала значну частину місцевої інтелігенції, осуджував їхній "затісний" політичний кругозір. Певною мірою під впливом його критики "Правда" починає більше писати про життя сусідніх країн, зокрема активно відгукується на національно-визвольний рух балканських народів, друкує переклади та переробки творів іноземних літератур як засіб активніше увійти в коло європейських літератур.

Після другої перерви у випуску "Правди", яка затяглася майже на вісім років, її програму, звичайно, пристосовано до нових умов 80-х років, переймають інші народовські видання - журнал "Зоря" (1880-1898), газети "Діло" (з 1880 р., перший редактор В. Барвінський), "Буковина" (з 1885 р., коли її першим редактором був Ю. Федькович), "Руська правда" (з 1888 р.), реорганізована у 1898 р. у "Православну Буковину".

Нова генерація галицької молоді, що зростала під впливом

радикальних ідей М. Драгоманова, М. Павлика, І. Франка, певною мірою вносить новий дух у названі часописи, хоч у своїй основі їхня програма залишалася народовською.

В останній період видання "Правди" (1888-1898), коли біля її керма були Є. Олесницький, І. Стронський, П. Кирчів, А. Березинський, С. Кульчицький, тричі змінювалися статус і періодичність видання журналу: у 1888-1895 рр. він був "місячником політики, науки і письменства", у 1896 р. - тижневиком, а у 1897-1898 рр. виходить як "ілюстроване письмо для руського народу". У перші сім років літературне обличчя журналу визначає інтенсивна публікація невиданої спадщини С. Руданського і Ю. Федьковича, друкування нових творів І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, Т. Рішківського, Марії Загірньої, Ос. Барвінського, В. Самійленка, О. Кониського, Дніпрової Чайки, М. Коцюбинського. На сторінках журналу в 90-ті роки пробують свої літературні сили М. Школиченко (М. Кононенко), К. Студинський, П. Думка, К. Кирчів, В. Боровик, Грицько Димкант (Гр. Грушевський).

Напрямок публіцистики журналу в 90-ті роки визначався "новоєрівською" політикою народоців, котрі тепер полемічні стріли спрямовували проти радикальної партії, очоленої С. Даниловичем, М. Павликом, І. Франком. Однак "торгування" з польською шляхтою за окремі поступки на ниві освіти скомпрометовують "новоєрівців" в очах власної партії, і багато молоді починає повертатись до радикалів.

Як бачимо, шляхи журналу не були прямими, і все ж він об'єктивно виконав свої функції і в пропаганді нових літературних творів, у їх поцінуванні, в розвитку української публіцистики, і в піднесенні національної свідомості українців, через показ їхньої героїчної історії, багатства і краси усної поезії, обрядів, звичаїв.

"Правда" зробила дуже багато в справі об'єднання українських громадських і культурних сил не тільки під етнічними, національними, а й політичними лозунгами. Журнал намагався осмислити самотні шляхи історичного поступу українського народу, розумів потребу хоча б наближеного прогнозування завдань його політичного і культурного розвитку. Часопис висував на перший план питання національної консолідації, розвитку культури, мис-

тецтва, освіти й меншу увагу приділяв соціальним сторонам народного життя. Опубліковані в журналі і літературні твори, й публіцистично-критичні матеріали свідчать про поєднання консервативно-етнологічних засад (морально-етична проблематика, ідеї самоцінності простої людини, національної окремішності) з орієнтацією на засвоєння досвіду суспільного розвитку, узагальненого новітньою західноєвропейською філософією, соціологією, історіософією, а також літературою.

Другий розділ - "Літературна критика на сторінках "Правди" в контексті української естетичної думки кінця 60-90-х років XIX ст." - побудований так, щоб охопити головні тенденції поцінування художніх творів українських письменників, показати роль критичних виступів у поступальному розвитку письменства, в поглибленні його втручання в суспільне життя, у засвоєнні художнього досвіду інших літератур світу.

На основі аналізу численних фактів дисертант показує, що літературно-критична програма "Правди" формувалася у зв'язку з розглядом комплексу питань, що складають сутність українського народознавства. Для його збагачення журнал публікує історичні дослідження М.Костомарова, П.Куліша, В.Барвінського, етнографічні матеріали Ом.Партицького, В.Навроцького, З.Грушкевича, І.Огоновського, Е.Сакуна; лінгвістичні праці І.Верхратського, Ос.Барвінського. Серед названих досліджень особливо вагомою є розвідка І.Нечужа-Левицького "Світогляд українського народу в прикладі до сьогочасності", в якій проводилася ідея невмирущості високого духу, пронесеного народом через найтяжчі випробування. Публікація фольклорного матеріалу, перші спроби його вивчення засвідчували самотність українського народу, цілісність нації, історичну спадкоємність естетичних традицій. Народознавчі студії орієнтували письменників на використання живого джерела мотивів, образів, художніх засобів усної поезії.

Важливим етапом у розвитку української літературно-естетичної думки стало освоєння критиками журналу шевченківської спадщини. "Правда" вже з перших років свого існування, продовжуючи традиції "Основи" й народовських часописів середини 60-х років, активно включилася в пропаганду творчості великого поета та її вивчення. У журналі друкуються статті П.Куліша, Ом.Ого-

новського, М. Драгоманова, В. Барвінського, Т. Зіньківського, О. Любенького (О. Лотоцького), Р. Висовського (Р. Сембратовича), в яких помітне намагання критиків глянути на Шевченкову поезію з різних боків.

Так, характеристика творчості Т. Шевченка в контексті суспільно-політичного життя України особливо притаманна В. Барвінському. Кілька його статей були власне звідейними доповідями на святкових зібраннях у Львові, звідси їх пафосна тональність, відкрита публіцистичність, прагнення крізь призму творчості поета глянути на сучасну дійсність, порушити болючі питання національно-культурного характеру. Критики "Правди" намагалися показати своєрідність творчої індивідуальності Шевченка особливості його поетики. Вони пробували зіставляти Шевченкові твори з аналогічними явищами в інших літературах, подавали відгуки європейської критики про українського поета ("Тарас Шевченко в світлі європейської критики" Т. Зіньківського). А В. Барвінський у цьому зв'язку зазначав, що Шевченко "далеко перегомонія" польських поетів "української школи". М. Драгоманов також підкреслював, що Шевченко як поет "не має собі аналогії в Європі" ("Література російська, великоруська, українська і галицька", 1873, 1874).

У дисертації відзначається, що з процесом становлення і розвитку естетичної думки на сторінках "Правди" органічно пов'язана цілеспрямована критично-публіцистична діяльність М. Драгоманова. Прагнучи представити російській громадськості літературні смаки і погляди галичан, він уважно стежив за журналом, відгукувався на реалізовану національно-культурну програму, виступав із статтями в ньому, полемізував з ідеологами та критиками з народовських кіл. У журналі були надруковані такі нариси та статті М. Драгоманова, як "Література російська, великоруська, українська і галицька" (1873-1874), "Наша література перед печаттю західноєвропейською" (1873), "Антракт з історії українофільства: (1862-1872)" (1876).

У цих працях М. Драгоманов викладав власні концепції національного і суспільно-політичного розвитку українського народу, його духовної культури. Він підняв "українознавчі студії до європейського рівня за методом наукового мислення, широтою аргу-

ментації та теоретичних узагальнень"³. Зміст публіцистично-критичних, історіософічних розвідок ученого дає можливість краще простежити діалектичний зв'язок його ідей з естетичною програмою народовців. Нищівно висміюючи москвофілів, М. Драгоманов водночас критикував і "правдян" за дріб'язковість порушуваних питань, за відірваність від культурно-місцецьких процесів в інших країнах Європи.

Публіцистично-критичні виступи М. Драгоманова на сторінках "Правди" стали важливим імпульсом у розвитку української естетичної думки. Досвід видатного вченого був таким глибоким, що молоді сучасники і наступники не могли його повністю охопити. "Кожний із нових наших діячів, - писав у 1905 р. І. Франко, - вихопив із багатої китиці драгомановських думок якусь одну квітку і розвиває та плекає її по-своєму..."⁴

Справді, відблиск ідей М. Драгоманова помітний на критичних виступах багатьох авторів "Правди" - і його послідовників (І. Білик, І. Франко, О. Терлецький), і його опонентів (В. Барвінський, К. Сумкевич, Ст. Качала, Б. Грінченко). Власне критика "Правди" постійно відчувала вплив його концепцій українського літературного процесу. Як впливає з аналізу "правдянських" матеріалів, загострена полемічність виступів М. Драгоманова і водночас їх широка й об'єктивна соціо-політична аргументація стимулювали його adeptів до спроб ширшого погляду на суспільний і культурно-місцецький розвиток рідного народу і водночас змушували його опонентів виправдовуватися і цим виявляти обмеженість своєї, народницької програми.

Принципові завдання, що ставилися перд літературою М. Драгомановим та І. Біликом, знаходили розуміння і в інших західно-українських діячів. Так, О. Терлецький у статті "Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці" (1874), викривавчи реакційність ідей і діяльності москвофілів, водночас гостро говорив

³ Міщук Р. С. Сторінки великого життя // М. П. Драгоманов. Вибране: "...Мій задум зложити очерк цивілізації на Україні". - К., 1991. - С. 606.

⁴ Франко І. Зібрання творів: У 50 т. - К., 1982. - Т. 35. - С. 402.

і про обмеженість програми народовців, істотним недоліком якої є замикання на самопереживаннях, акцентування одних і тих же моментів національно-культурного характеру, байдужість до широкої практичної діяльності на рідній ниві. Захоплення "своїм" ізолювало народовців від широких духовних інтересів, якими жила Європа. Він піддав осуду хронічні хвиби галицької критики - "баламутні і неясні фрази про самостійність народу і літератури", "сентиментальні скарги на ворогів".

Про художнє відбиття тенденцій, пов'язаних з осмисленням місця інтелігенції в суспільному житті, її зв'язків з народним середовищем йдеться у широкій рецензії О.Кониського "Коли ж виясниться?" на роман І.Нечуя-Левицького "Хмари"(1875).

У дисертації на матеріалі аналізу рецензії, її зіставлення з твором показано, що, міряючи персонажів роману реальними вимогами часу, критик відзначав їхню віддаленість від потреб життя, акцентував на необхідності діяти, а не тільки проголошувати правильні істини. Про згубний вплив самодержавної системи на розвиток творчої індивідуальності писав В.Торчин у нарисі про В.Кулика (1874). Своєрідним узагальненням політики переслідування українства в Російській імперії стала розвідка М.Драгоманова "Антракт з історії українофільства (1863-1872)"(1876).

Чимало важливих теоретичних питань було порушено в рецензії В.Барвінського на виданий М.Павликом збірник "Молот"(1878). Зупинившись на аналізі статті І.Франка "Критичні письма о галицькій інтелігенції", В.Барвінський не погоджувався з думкою, що "переворот духовий та літературний усе наступає по перевороті економічній", адже ж історія засвідчує немало прикладів, коли фази економічного й духовного розвитку не збігаються. В.Барвінський також втрутився в полеміку між І.Франком ("Література, її завдання і найважливі цілі") та І.Нечуєм-Левицьким ("Сьогочасне літературне прямування"), де доводив, що література дає суб'єктивне висвітлення "фактів і постатей, з життя призираних", і цим відмінна від науки. Він не погоджувався з різким запереченням естетичних законів, висловлених І.Франком, вказував на наявні суперечності в його статті. Адже ж коли письменники ґрунтують життєві факти, як писав І.Франко, то це вже, зазнача

В.Барвінський, "не кодекс життя, а метода групування, поставлена понад життям"⁵. На відміну від попередніх дослідників, вважаємо, що рецензент "Молота" зробив, може й, не цілком усвідомлену спробу відійти від жорсткого соціального детермінізму в поясненні художніх явищ, глянути на них з позицій суто мистецьких законів, звернути увагу на їх морально-естетичну сторону, показати митця як суб'єкта художньої творчості. Про вагомість зауваження В.Барвінського свідчить те, що І.Франко повернувся пізніше до ідей, висловлених народовським критиком. Про відмінність літературного образу від прототипу йшлося в критичній розвідці В.Коцовського "Гальшка Острозька". Трагедія д-ра О.Огоновського" (1895).

Оскільки "Правда" постійно перебувала в центрі уваги І.Франка, один з підрозділів дисертації присвячено з'ясуванню взаємин великого письменника з часописом. І.Франко друкувався в журналі, вперше дослідив місце "Правди" в історії журналістики, уважно стежив за її еволюцією, полемізував з її публіцистами та критиками. Суть полемік висвітлюється при зіставленні статей І.Нечуя-Левицького "Сьогочасне літературне прямування" та І.Франка "Література, її завдання і найважливі цілі" і статей Т.Зіньківського "Національне питання в Росії", редакційної "Правди" - "Про національно-політичне виховання" та свого часу неопублікованої Франкової "Формальний і реальний націоналізм".

Дисертант вважає, що, незважаючи на досить часте звертання українських дослідників до названих дискусій, інтерпретація порушуваних у них питань позначена відбитком певної кон'юктурності, зумовленої тиском тоталітарної ідеології, чи симпатії авторів розвідок до того чи іншого учасника полеміки. Насправді ж, народовська громадсько-політична та естетична думка була насажена ідеями національно-культурного відродження народу, його правом на свою державність. Полеміка між матеріалістичним та ідеалістичним світобаченням, між радикальними та еволюційними поглядами в досягненні політичної мети вносила свої корективи в ці програми.

⁵ Барвінський В. Молот. Галицько-руська збірка. Видав М.Павлик. Львів, 1878 // Правда.-1879.-Вип.ІІ.-С.133-134.

У висновках узагальнено результати дисертаційного дослідження порушеної проблеми.

Список джерел та основної використаної наукової літератури по темі дисертації містить 265 позицій.

Публікації по темі дисертації:

1. М.П.Драгоманов і журнал "Правда" // Михайло Драгоманов і українське національне відродження: Тези доповідей і повідомлень Республіканської наукової конференції молодих вчених, присвяченої 150-річчю з дня народження Михайла Петровича Драгоманова. Київ, 22-23 травня 1991 р. - К., 1991.- С. 90-92.

2. М.Драгоманов і естетична програма журналу "Правда" // Українська мова і література в школі. -1992. - № 9-10. - С. 43-45.

3. "Правдою озорює наш світ": (До 110-річчя з дня смерті В.Барвінського) // Українська мова і література в школі.- 1993. - № 2. - С. 47-49.

4. Літературно-критична діяльність В.Барвінського // Українознавство і гуманізація освіти: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Дніпропетровського державного університету. Дніпропетровськ, 19-23 травня 1993 року. - У 4-х ч. - Дніпропетровськ, 1993.- Ч.3.- С. 35-36.

5. Поезія Т.Шевченка в оцінці В.Барвінського // ХХХ наукова шевченківська конференція. 27-30 травня 1993 р. Тези і матеріали / За редакцією В.С.Бородіна і С.В.Мишанича.- Донецьк, 1993.- С. 133-136.

6. "Поставити свій народ в своїй хаті на свою силу з своєю волею": Володимир Барвінський як критик і публіцист // Слово і час.- 1993.- № 8.- С.3-7.

7. І.Франко і журнал "Правда" // Українське літературознавство: Іван Франко. Статті і матеріали.- Львів, 1993.- Вип. 58.

AB 30.765

AB 30.765